

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Yönetmeni
Nezih Başgelen

İdari Yönetim
Bilge Başgelen

Düzenleme
Fusun Uluülke

Onur Kurulu
Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal
Prof. Dr. Halet Çambel
Prof. Dr. Ufuk Esin
Hon. Dr. Dr. Çelik Gülersoy
Prof. Dr. Jale İnan
Prof. Dr. Doğan Kuban
Prof. Dr. Machteld J. Mellink

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Zeynep Ahunbay
Prof. Dr. Berna Alpagut
Prof. Dr. Nezahat Baydur
Prof. Dr. Oktay Belli
Prof. Dr. C. Greenewalt Jr.
Prof. Dr. Kenneth W. Harl
Prof. Dr. Harald Hauptmann
Prof. Dr. Werner Jobst
Prof. Dr. Bülent İplikçioğlu
Prof. Dr. Önder Küçükerman
Prof. Dr. Hasan Malay
Prof. Dr. Recep Meriç
Prof. Dr. Robert Ousterhout
Prof. Dr. Mehmet Özdoğan
Prof. Dr. Engin Özgen
Prof. Dr. Mirjio Salvini
Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu
Prof. Dr. Veli Sevinç
Prof. Dr. Celal Şengör
Prof. Dr. Uğur Tanyeli
Prof. Dr. Henry T. Wright III
Prof. Dr. Stefanos Yerasimos
Prof. Dr. Levent Zoroğlu
Doç. Dr. Vedat Çelgin
Doç. Dr. Oğuz Tekin

Dış İlişkiler ve Projeler
Dr. Brian Johnson

Redaksiyon Kurulu
Ali Akkaya
Chris Lightfoot
Aksel Tibet

Müzeler Bölümü: Erdem Yücel

İzmir Temsilcisi: Şükrü Tül
Basın Danışmanı: Engin Akyüz
Belgeleme: H. Semih Eralp
Dizgi: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Film ve Renk Ayırımı: Ofset Yapımevi
Baskı: Kanaat Matbaası

İdare Yeri ve Yazışma:
Hayriye Cad. Çorlu Apt. 3/4
80060 Beyoğlu - İstanbul
Tel.: (0 212) 293 03 78 - 245 68 38
Fax: (0 212) 245 68 77
E-mail: arkeolojisanat@superonline.com
www.arkeolojisanat.com

İki ayda bir yayınlanır.

PREHİSTORYA □ ARKEOLOJİ □ ESKİÇAĞ TARİHİ

ARKEOLOJİ VE SANAT

SANAT TARİHİ □ ETNOGRAFYA □ NUMİSMATİK

"Ancak memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerine ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat' i lüzum vardır."

Gazi Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER

- Antik Dönemde Çürüksu (Lycos) Vadisinde Kültürel ve Ekonomik Yaşam 2
Celal Şimşek
- Arkeolog-Müzeci, Öğretmen: Rüstem Duyuran (1914-1992) 9
Nezih Başgelen
- Efes Çukuriçi Höyüğü 1996 Yılı Kazısı 22
Adil Evren
- Kırşehir Kızılırmak Yayı İçinde Üç Hitit Anıtı 33
M. Gözen Sevinç
- Nümismatik Haberleri/Numismatic News:
Alaiye veya Karaman Beyliği'nin Yeni Bir Darphane Yeri: Manavgat/
A New 14th-Century Anatolian Mint: Manavgat 42
M. İskender Targaç
- Alman Arkeoloji Enstitüsü Konferans Özetleri 45
- Trakya Üniversitesi Kültürel Çalışmaları 47

Kapak fotoğrafı: Çanakkale'de Dardanos Tümülüsü'nde Rüstem Duyuran tarafından bulunan Geç Helenistik stilde Aphrodite heykelciği, M.Ö. I. yüzyıl

Yayınlanan yazılardaki bilimsel görüş ve düşünceler yazarına aittir.
Yazı ve her türlü görsel malzemenin yayın hakkı saklıdır.

Yıl: 21 Sayı: 92 Eylül - Ekim 1999

ANTİK DÖNEMDE ÇÜRÜK SU (LYCOS) VADİSİNDE KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAŞAM

CELAL ŞİMŞEK*

Antik dönemde Lycos Vadisi (Çürüksu) olarak bilinen bölge, küçük fakat verimli ovası, iklimin uygun oluşu ve bugün de olduğu gibi önemli yolların geçtiği kavşak noktasında olması sebebiyle, ekonomik ve kültürel yönden hızlı bir şekilde gelişmiştir. Ova antik dönemde Frigya bölgesi içinde kalmaktadır. Çürüksu Ovası'nı; batıda Babadağ (Salbakos), güneyde Honaz (Kadmos) Dağı, doğuda Çökelez Dağı, kuzeyde Sarayköy-Sazak ve Buldan dağları sınırlandırmaktadır.

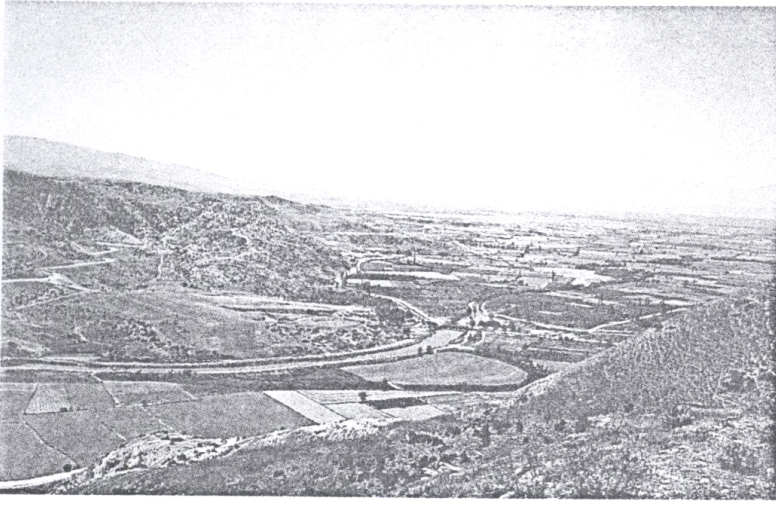
Eldeki arkeolojik verilere göre vadideki yaşam günümüzden yaklaşık 7500 yıl önce (Kalkolitik Dönem) başlamıştır. Bu döneme ait kültür izlerini, Sarayköy-Beylerbeyi höyük Çardak Beylerlihöyük ve Honaz-Colossae höyükte görmek mümkündür. Vadi antik yol güzergâhında bulunduğu için yerleşmeler günümüze kadar kesinti-

siz olarak devam etmiştir. Vadiye adını veren Çürüksu (Lycos Nehri) Honaz Dağı (Kadmos) eteğinden doğarak kuzeye doğru Lycos Ovası'ndan geçip, Sarayköy yakınında Büyük Menderes nehrine karışır. Antik coğrafyacı Strabon (XII/16) bölgeyi, "Colossae'nin üst kısmında Kadmos Dağı bulunur ve orada Lycos nehri (Çürüksu) ile dağın ismini taşıyan diğer bir nehir akar. Fakat Lycos nehri birçok yerde yeraltından akar ve sonra yüzeye çıkınca diğer nehirlerle birleşir. Bu husus ülkenin depremlere neden olan boşluklarla dolu olduğunu gösterir. Bu nedenle Laodikeia (Goncalı) ve komşu ülkedeki Karura (Tekkeköy) kadar hiç bir ülke depremlere böyle hedef olamaz" diye anlatmaktadır. Görüldüğü gibi Strabon bölgenin birinci derece deprem kuşağında olmasının nedenini, yeraltındaki boşluklara bağlamaktadır. Gerçekten de Çürüksu vadisi antik kentleri yüzyıllar boyunca büyük depremlerle yı-

Lycos Vadisi
(Calder Bean, Antik
Anadolu Haritası)

* Öğretim Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı

Lycos Ovası içinden geçen Büyük Menderes Nehri

kılmış ve her dönemde yeniden inşa edilmiştir. Tamamen yıkılan anıtsal yapıların tekrar tekrar inşa edilmesi ise, vadi kentlerinin antik dönemde çok güçlü olduğunu göstermektedir. Bu da gelişmiş bir ekonomi, ticaret ve kültürel yaşayışı göstermektedir.

Çürüksu (Lycos) vadisi antik yerleşmelerini; vadinin güneyinde Colossae (Honaz), Khonai (Bizans dönemi yerleşimi, eski Honaz), güneybatısında Laodikeia (Goncalı), batısında Trapezopolis (Babadağ-Bekirler köyü), Attuda (Sarayköy-Hisarköy), kuzeybatısında Karura (Sarayköy-Tekkeköy kaplıcaları), kuzeyinde Hydrella (Sıma kasabası), Beylerbeyi höyük (Sarayköy-Beylerbeyi köyü), Menderes nehrinin öbür yakasında Tripolis (Buldan-Yenicekent), doğu kıyısında ise Hierapolis (Pamukkale) olarak sıralayabiliriz.

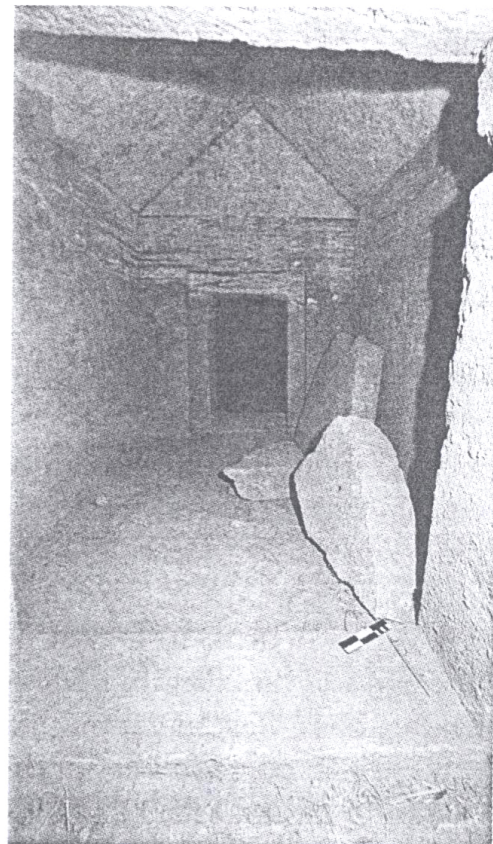

Amasis ressamı tarafından siyah figür tekniğinde boyanan Lekythos üzerinde tezgahta dokuma yapan kadınlar (M.Ö. 560-525, New York Metropolitan Museum)

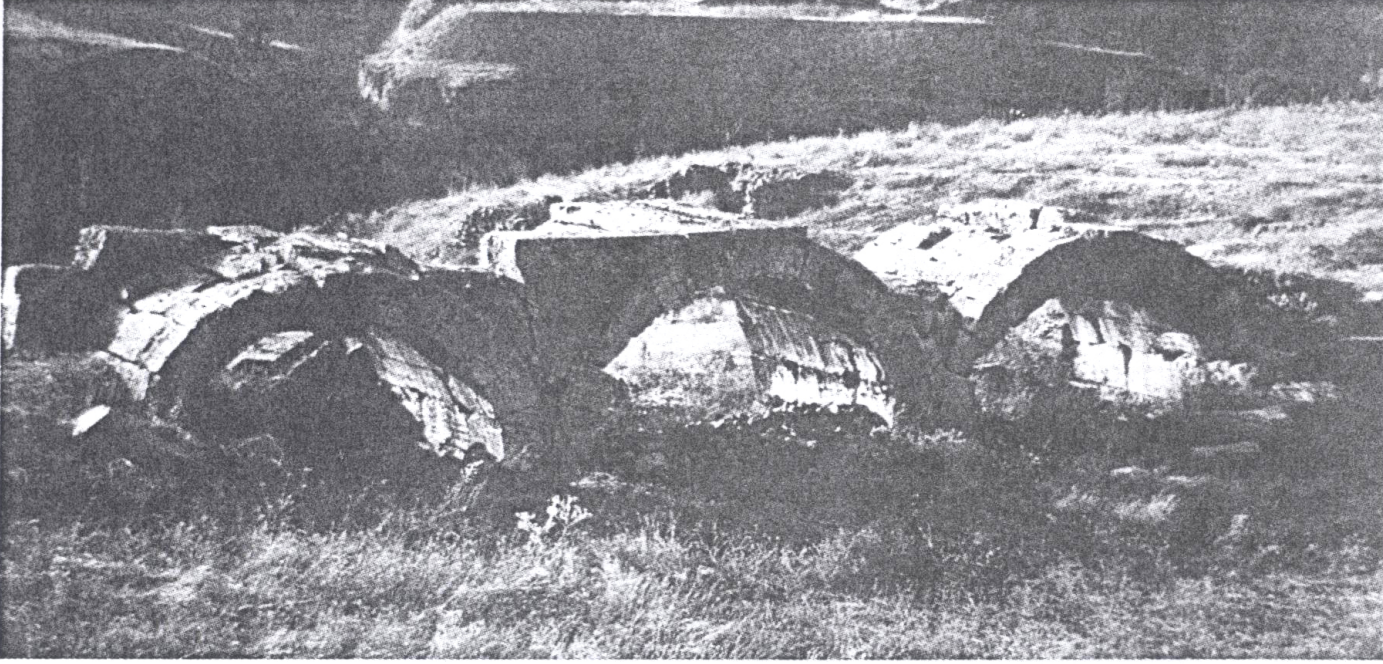

Colossae; önde Nekropol alanından bir mezar, ortada höyük tepesi arkada Honaz (Kadmos) Dağı

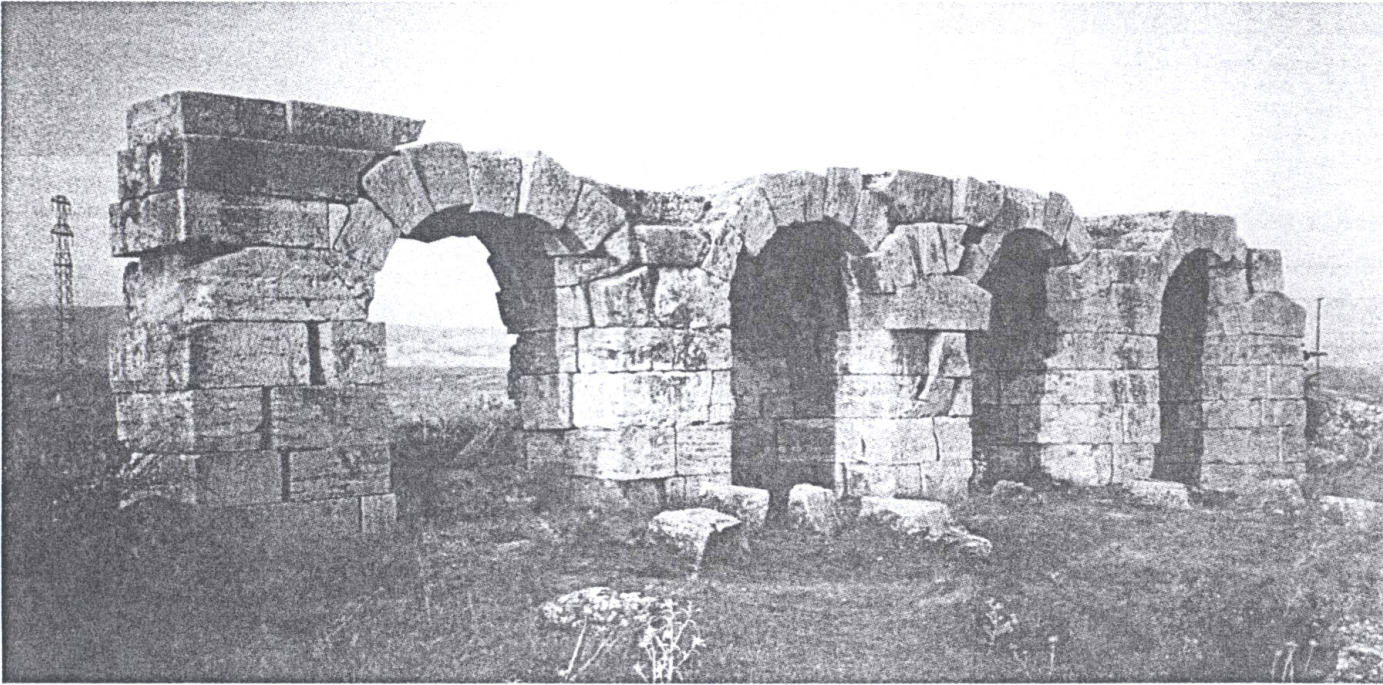
Eldeki verilere göre bölgedeki yaşam Demir Çağına kadar, tarım, avcılık, dokumacılık ve çanak-çömlek yapımı olarak sürdürülmüştür. Henüz para kullanılmadığı için ihtiyaç fazlası mallar, komşu yerleşimlerdeki insanların ellerinde bulunan ve yine fazla olan mallarla değiş tokuş yapılarak ihtiyaçlar karşılanmıştır. Bu açıdan Beylerbeyi höyük ve Colossae kenti insanların, gü-

Colossae antik kentinde Hellenistik Döneme ait (M.Ö. 2. yy) tümülüs içinde traverten kütleyle oyulmuş, dromos, ön oda ve asıl mezar odasından oluşan kompleks.

Laodikeia antik kentinde üç kemer gözlü M.S. 1. yy. sonlarına ait Efes kapısı kalıntıları

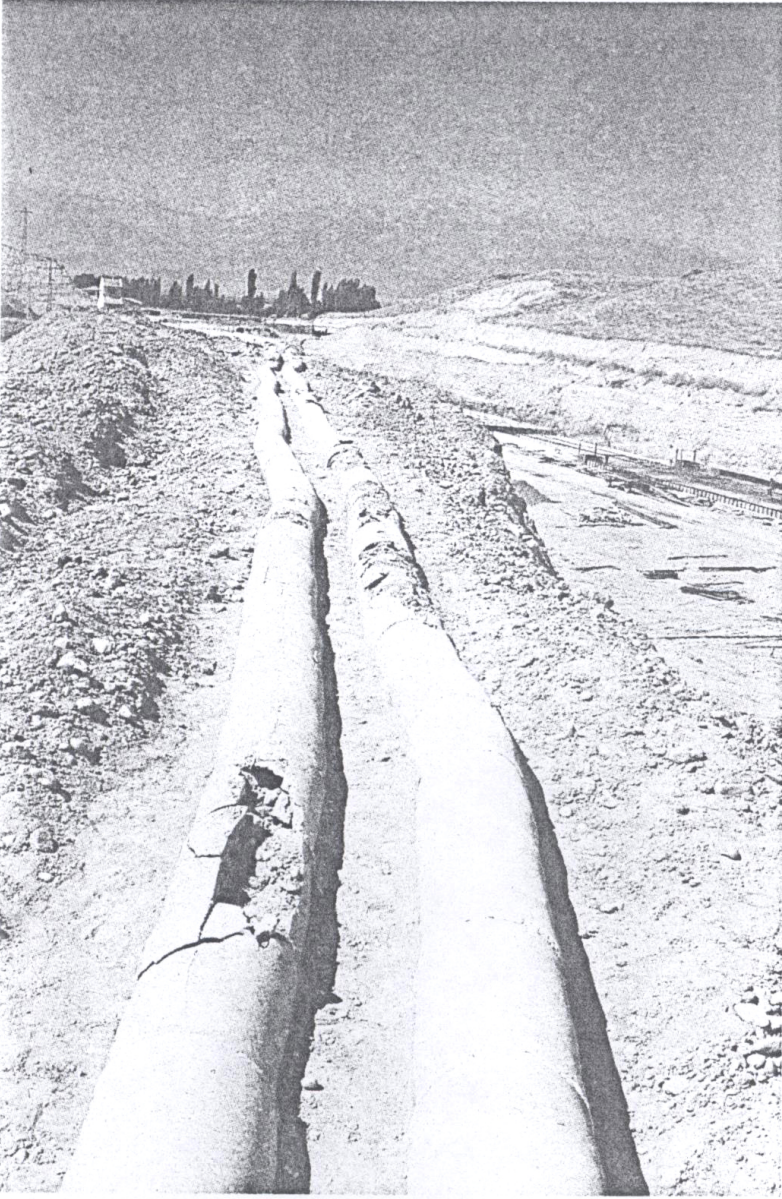

Laodikeia Hamam-Gymnasium kompleksinden detay (M.S. 2. yy)

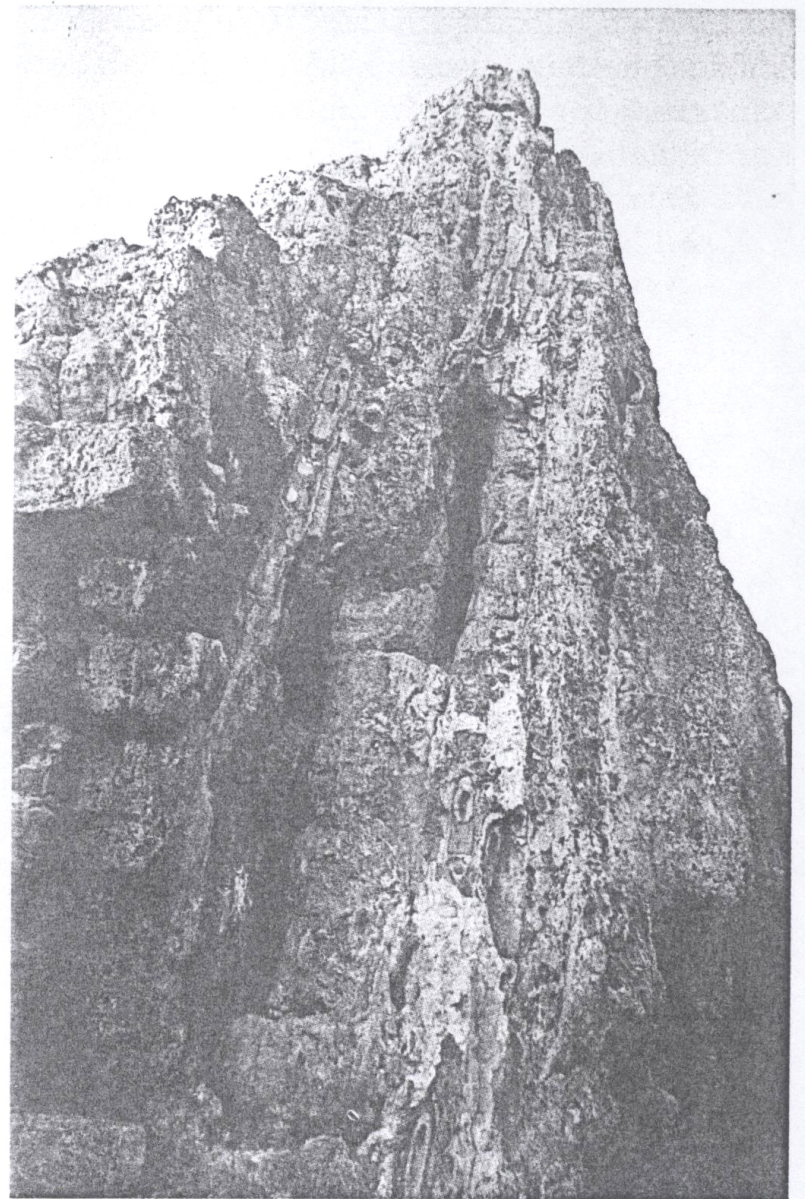
neyde bulunan Çardak-Beylerli höyük, Acıpayam Ovası yerleşmeleri (Kara Höyük, Yassı Höyük vd.), güneydoğuda bulunan Baklan (Baklan Höyük) ve Çivril yerleşmeleriyle (Beycesultan Höyük vd.) çok sıkı bir ticari ilişkileri vardır. Demir Çağı'ndan itibaren Çürüksu (Lycos) Ovası hareketli kavimler yerleşimlerine sahne olmuş, bu dönemden itibaren bölge, bir geçiş noktası olması özelliğini elde etmiştir. Demir Çağı'nda bölgede Frig ve Lidya egemenliği görülür. Tarihçi Herodot'a (VII/30-31) göre; M.Ö. 480' deki seferinde Pers kralı Kserkes ordularıyla Lidya'nın başkenti Sardes'e (Salihli) giderken Frigya kenti Anawa (Çardak)'nın ve tuz çıkarılan gölün (Acıgöl) yanından geçerek Lycos Vadisi (Çürüksu) kenti Colossae (Honaz)'a gelip burada on beş gün konaklar. **Kyros'ça MÖ.546'da** dillere destan zenginliğe sahip Lidya krallığı yıkılarak, bölgede Pers kralının atadığı Satrap yönetimi başlar. Ksenophon da

Kyros'un M.Ö. 401'deki uzun yürüyüşünde Colossae'de konakladığını yazar. Kyros'un Peltai (Çivril ilçesi) de bir sarayı vardı. Kral buraya idman yapmak ve avlanmak için gelirdi. Pers yönetimi Makedonya Kralı Büyük İskender'in ordularıyla Anadolu'ya gelip, M.Ö. 333'te İssos'ta Pers kralı Darius'u yenip, bu krallığa son vermesine kadar devam eder. Artık Büyük İskender'le birlikte Anadolu'da sanatta, kültürde ve ticarete yeni bir dönem başlamıştır.

Bu yüzyılı tarihçiler Hellenistik Dönem diye adlandırmışlardır. Her alanda görülen değişiklik ve harekete paralel, bu dönemden itibaren Lycos (Çürüksu) vadisinde sırasıyla; M.Ö. 3. yüzyılın ortasında Laodikya (Goncalı), M.Ö.2. yüzyılın başında Hierapolis (Pamukkale), M.Ö. 2. yüzyılda ise Attuda (Sarayköy-Hisar Köyü) ve Trapezopolis (Babada-Bekirler Köyü) antik kentleri kurul-

Laodikeia antik kentine Karcı Dağı'ndan su sağlayan pişmiş toprak künk borular

Laodikeia; kente su dağıtımını sağlayan yüksek su kulesi

muştur. Esasen Hellenistik dönemden itibaren toplumda görülen değişiklikler sonucu, kral ve kraliçeler adına kentler kurulması geleneği başlayarak, bu bir moda haline dönüşmüştür. İşte bu dönemden itibaren günümüzden 2300 yıl önce Lycos (Çürüksu) vadisi kentleri aralarında bir birlik kurarak, çevre kentleri bırakın, denizaşırı ülkelerle yönelerek ürettikleri malları bizzat kendileri ihraç etmişlerdir.

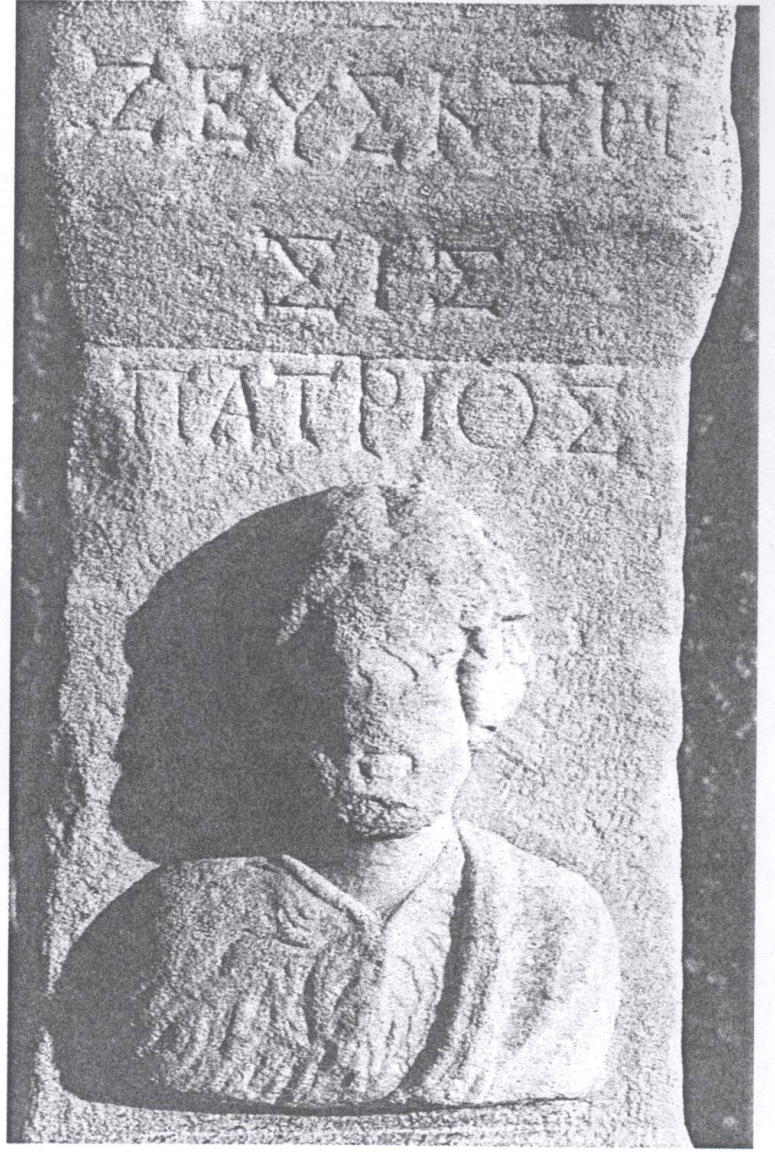
Antik dönemde Lycos (Çürüksu) bölgesinde zengin ve köklü uygarlıklar yaratılması; Bölgenin Batı Anadolu'ya geçişi sağlaması, Büyük Menderes ve Çürüksu nehirlerinin verimli ovaya sularıyla hayat vermesi, bölgenin tapınaklarıyla dinsel nitelikte bir vadi olması, dokumacılık ve buna bağlı olarak gelişen sektör, iklimin hayat koşullarına çok uygun olması ve sıcak şifalı sularıyla bölgenin bir sağlık merkezi olmasından kaynaklanmaktadır.

Susa'dan başlayan ve antik dönemin en önemli yollarından biri olan Kral Yolu, bu bölgeden ge-

çerek Lidya krallığının başkenti olan Sardes'e kadar ulaşmıştır. Bu yol güzergâhında bulunan antik kentler ticari ve ekonomik yönden çok büyük gelişmeler sağlamışlardır. Dinar dolaylarından doğan Büyük Menderes (Meandros) nehri, kıvrımlarıyla antik dünyanın her tarafında bilinen ve sanatın her alanında kullanılan Meander motifinin doğmasına sebep olmuştur. Bu motif mermer kabartmalarda, resimli vazolarda, dokunan halı ve kilimlerde sevilerek kullanılmıştır. Menderes nehri aynı zamanda ünlü Marsyas efsanesine yataklık etmiştir. Frigyalı bir çoban olan Marsyas koyunlarını bu bölgede otlatmıştır. Efsaneye konu olan flütü, tanrıça Athena yüzünü çirkinleştirdiği için Frigya (Menderes Nehri)'da suya atmıştır. Bu flütü Marsyas bulmuş ve sesini çok beğenmiştir. Seher vakti Menderes nehri kenarında flütünü çalan Marsyas'ı tanrıçalar İda Dağı'ndan (Çanakkale sınırları içinde bulunan Kaz Dağı) gelerek dinlermiş. Marsyas o kadar ileri gitmiş ki, dünyada bu flütten güzel ses veren başka

müzik aleti olmadığını, bu flüt ile tanrı Apollon'dan bile daha güzel müzik yaptığını dahi söyleme cesareti göstermiştir. Bunun üzerine Marsyas ile tanrı Apollon arasında bir müzik yarışması düzenlenmiştir. Yapılan yarışmada hakem, Frig kralı Midas olmuştur. İlk etapta Midas Marsyas'ın çok güzel flüt çalmasına hayran olarak, Apollon bir tanrı da olsa, tercihini Marsyas'tan yana yapmıştır. Apollon'un teklifi üzerine daha sonra müzik aletleri tersten çalınunca Marsyas yarışmayı kaybetmiştir. Çünkü Apollon tersinden Lir'ini (antik dönemde telli bir çalgı) çaldığı halde, Marsyas flütünü çalamamıştır. Ceza olarak da bir tanrı ile yarıştığı için, Marsyas ağaca asılarak derisi yüzölüp öldürülmüştür. Tercihini Marsyas'tan yana kullanan Frig kralı Midas'ın da kulağı eşek kulaklarına dönüştürülmüştür. Bu mitolojiye konu olan olayın her aşamasını Hierapolis (Pamukkale) tiyatrosunun sahne kısmında yer alan ve Müzede sergilenen heykel kabartmasında görmek mümkündür.

Antik dönemde çobanlık çok önemlidir. Lycos (Çürüksu) vadisinde çobanların koruyucu babası olarak gök tanrısı Zeus Ktesios Patrios büyük tapım görmüştür. Mermer heykellerde Zeus ince kıvrımlı yün elbise içinde gösterilmiştir. Dokuma ve kumaşın en büyük kaynağı koyun yünü ve ipektir. Antik coğrafyacı Strabon (XII/16) bu bölgede özellikle de Laodikya (Goncalı)'da kuzguni renkli yüne sahip koyunların yetiştirildiğini, bu koyunların yünlerinin yumuşaklığı ile Milet'te

Zeus Ktesios Patrios kabartması (M.S. 3. yy. başı)

(Söke yakınında Balat) yetişen koyunların yünlerinden bile daha güzel olduğunu belirtmiştir. Antik yazar Vitruvius'un (VIII/III) belirttiğine göre, koyunların yünlerinin yumuşak olması içtikleri değişik nitelikteki kokulu bir sudan kaynaklanıyor olmalıdır. Yine Strabon'a (XIII/14) göre bu bölgede yetiştirilen koyunların yünleri, termal suyu nedeniyle Hierapolis'te yıkanarak boyanıyordu. Bu termal su yün boyanması için olağanüstü uygundu. Bu dönemde bölgede yün boyamacılığı, tekstil ve dokuma işçiliği çok ileriye gitmiştir. Bununla ilgili olarak günümüzün fabrikalarının yerini tutan birçok üretim birimleri kurularak, koyun üzerinden kesilen yünler elbise ya da halı-kilim oluncaya kadar her aşamada işlenmiştir.

Lycos (Çürüksu) vadisinde dokunan kumaş, halı ve kilimler tüm Frigya bölgesinde çeşitliliği ve kalitesiyle haklı bir üne kavuşmuştur. Öyle ki bu yörede dokunan halı, kilim ve kumaşlarla, mezar yazıtlarından öğrendiğimiz kadarıyla, ölenin vasiyetiyle Hierapolis'teki anıt mezarlar dahi süs-

Laodikeia; Antoninler Dönemi, girlandlı ostotek (M.S. 2. yy)

Pamukkale (Hierapolis) içinde, tüccar Flavia Zeuxis'e ait ev tipi anıt mezar (M.S. 1. yy)

lenmiştir. Dokuma ürünleri tüm Frigya bölgesine satıldığı gibi, deniz aşırı ülkelere de ihraç edilmiştir. Burada dokunan tekstil ürünleri M.Ö. 4. yüzyıla kadar Sardes'te toplanarak buradan sevk edilmiştir. Bu dönemde İonya ve Lidya şehirleri tekstil endüstrisinde Laodikya, Colossae ve Hierapolis'e rakiptir. M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren Lycos tekstil birliği tüm yetkileri ele almıştır. Bölge 2000 yıl önce Roma döneminde, ticarete altın çağını yaşamıştır. Denizaşırı ülkelere yapılan ihracatta bölge kentleri olan; Colossae (Honaz), Laodikya (Goncalı), Hierapolis (Pamukkale), Tripolis (Yenicekent), Karura (Tekkeköy), Attuda (Hırsarköy) ve Trapezopolis (Babada-Bekirler köyü) antik kentleri aralarında ticari bir birlik kurarak topluca hareket etmişlerdir. Bu birliğin merkezi Laodikya (Goncalı) antik kentidir. Bölgede yapılan dokuma ürünleri direkt olarak Efes (Selçuk) limanına götürülüyor, buradan da gemilerle denizaşırı ülkelere sevk ediliyordu. Efes (Selçuk) antik kenti liman caddesinde bulunan uzun yazıtta, hangi kentlerin ne kadar gümrük vergisi ödeyeceği açıkça belirtilmiştir. Hierapolis (Pamukkale) antik kentinde bulunan ve M.S. 1. yüzyıla tarihlenen Flavia Zeuxis'in anıt mezarındaki yazıtta, Flavia Zeuxis; ürettiği tekstil ürünlerini Efes (Selçuk) limanına götürdüğünü, oradan da gemileriyle İtalya'ya kadar giderek mallarını sattığını, bu yolculuklarda Peloponez Yarımadası'nda Malea burnunu 72 kez dolaştığını belirtmektedir. Yazıttan anlaşıldığına göre Flavia Zeuxis ömrü süresince 36 defa İtalya'ya ticari yolcu-

luk yapmıştır. Diğer bir Hierapolis (Pamukkale) mezar yazıtında, Allianus ve Akyndus kardeşlerin gemicilik yaptıkları belirtilmiştir. Elbette ki bu kardeşler Lycos (Çürüksu) vadisinde dokunan tekstil ürünlerini gemileriyle denizaşırı ülkelere götürerek satmışlardır. Roma döneminde, özellikle de imparator Septimus Severus (M.S.193-211) zamanında, başkent Roma'daki imparatorluk sarayı prens, prenses ve üst düzey yöneticilerini Lycos (Çürüksu) vadisi insanları giydirmiştir.

Antik dönemde Lycos (Çürüksu) vadisi kentlerinin ticarete bu kadar ileri gitmesi, beraberinde zenginlik ve refahı getirmiştir. Bu zenginlik nedeniyle bölgede Hıristiyanlığın yayılması da çok zor olmuştur. Laodikya (Goncalı)'da St. Paul'un (İsa'nın havarilerinden) yandaşlarından Colossaeli Epaphras Hıristiyanlığın yayılması için çok çaba göstermiştir. Vahiy kitabında adı geçen 7 Asya kentinden biri Laodikya'dır. Laodikya (Goncalı)'ya gönderilen mektupta şöyle yazılıdır; "Senin işlerini bilirim, ne soğuksun ne de sıcak, keşke soğuk ya da sıcak olsaydın. Böylece ne sıcak ne de soğuk, ılık olduğun için seni ağızımdan kusacağım". St. Paul Hıristiyanlığı yaymak için üç defa Anadolu'ya yolculuk yapmıştır. M.S. 64 yılında Roma İmparatoru Neron tarafından başkent Roma'ya çağrılarak tutuklanmıştır. St. Paul'un Colossae'li Epaphras'a gönderdiği mektuplarda yeni dinin yayılması için Hierapolis'te, Laodikya'da çok emek verildiği belirtilmiştir. M.S. 324 yılında, imparator Büyük Costantinus zamanında Hıristiyanlık resmi din olarak kabul edilmiş, M.S 4. yüzyılda evrensel meclis Laodikya'da büyük kilisede toplanmıştır.

Roma döneminde Laodikya'da Zenon sülalesinin zenginliği herhalde tekstile bağlı olmalıdır. Zengin ve gururlu bir adam olan, Zenon oğlu Polemos hep gümüş dizginli arabasında gezer, kent önde gelenlerinin üstünde, kral ve tanrılarla bir düzeyde tutulurdu. Polemos'un Smyrna (İzmir)'da büyük ve görkemli bir villası vardı. Roma imparatoru Antoninus henüz Anadolu valisi iken Smyrna (İzmir)'ya gelişinde Polemos'un o sıralar boş olan villasına yerleşmiştir. Bir gece Smyrna (İzmir)'ya gelen Polemos villasının tutulduğunu görünce çok kızmış ve valiye hemen villasını terk etmesini ve kalacak başka bir yer aramasını söylemiş. İmparator olduktan sonra bir gün Polemos'u başkent Roma'da sarayında kabul eden Antoninus, bu olayı anımsayarak yanındakilere, Polemos'a kapı dışarı edilmeyeceği bir yer bulun

demış. Tarihe geçmiş bu anı bölgenin ticarete elde ettiği zenginliği anlatmaya yeterlidir. Eski dönemde yün ve buna bağlı olarak gelişen, Lycos (Çürüksu) vadisi dokuma birliği sektörünün yerini bugün, Babadağlı, Buldanlı, Kızılcabölüklü ve Denizli'li girişimci tekstil sanayicileri almıştır. Çünkü bölgedeki dokuma sanayinin günümüzden 2300 yıl önceye dayanan köklü bir geçmişi vardır. Dün antik dünyaya tekstil ihraç eden Lycos (Çürüksu) vadisi girişimcisi, bugün de aynı hırs ve heyecanla tüm dünyaya tekstil ihraç etmektedir.

Antik dönemde Lycos (Çürüksu) vadisinin hayat standardının yüksek olmasını etkileyen diğer bir neden de, bölgenin bir tapım merkezi oluşudur. Bu nedenle özellikle Roma döneminde Hierapolis (Pamukkale), Laodikya (Goncalı) ve Attuda (Hisarköy) antik kentlerine Neokoros Tapınak koruyuculuğu unvanları verilerek vergiden muaf tutulmuştur. Bu tapınaklara örnekler verecek olursak; Attuda (Hisarköy)'de Men Karou (Ay Tanrısı) tapınağı, Laodikya (Goncalı)'da Zeus Aseis (Baş Tanrı, Gök Tanrısı) tapınağı, Hierapolis (Pamukkale) de Apollon (Sanatın, müziğin ve erdem tanrısı) tapınağına ve Dionysopolis'te yer alan Apollon Lermenos tapınaklarını sayabiliriz. Ayrıca Hierapolis (Pamukkale) de zehirli gazların çıktığı Plutonion her dönemde büyük ilgi görmüş ve burası hem ana tanrıça Kybele için, hem de yeraltı tanrısı Hades'in ölümler dünyası olarak kabul edilerek tapınılmıştır. Hierapolis'te mevcut Apollon tapınağının altında bir Kybele tapım yerinin olması, Anadolu halkının Ana tanrıçaya olan köklü ve geleneksel saygısının göstergesidir. Bizans döneminde ise Hierapolis ve Laodikya Metropol unvanını alarak dini yönden kutsallıklarını sürdürmüşlerdir. Çünkü kutsal kitapta adı geçen Anadolu'nun yedi kilisesinden biri Laodikya'da, oniki havariden biri olan St. Philippus'un mezar kilisesi ise Hierapolis'te yer almaktadır. İsa'nın doğumunun 2000'inci yılında Laodikeia Kilisesi ve Hierapolis St. Philippus Martyrium'u bu kutsallıkları nedeniyle kuşkusuz büyük bir ziyaretçi akımına uğrayacaktır.

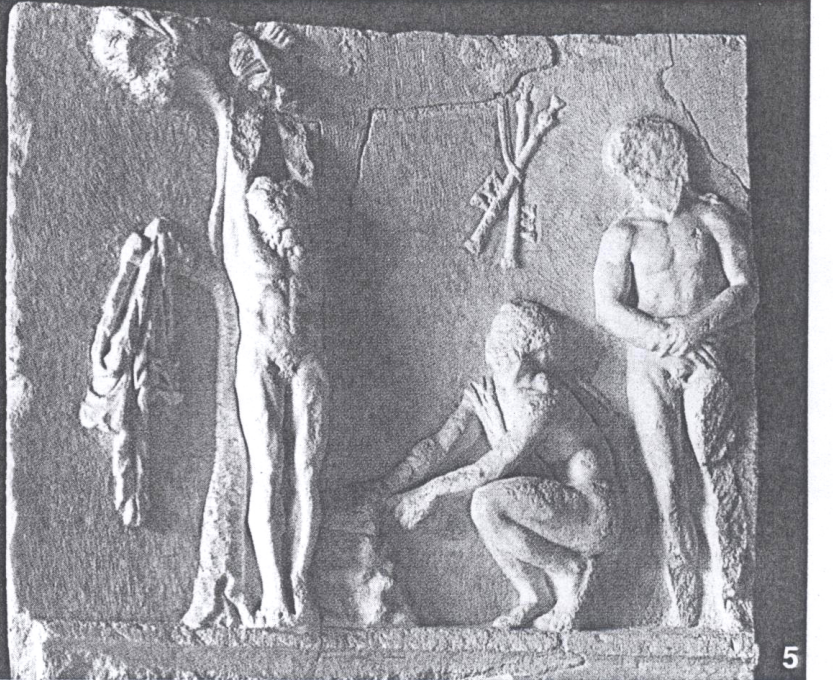
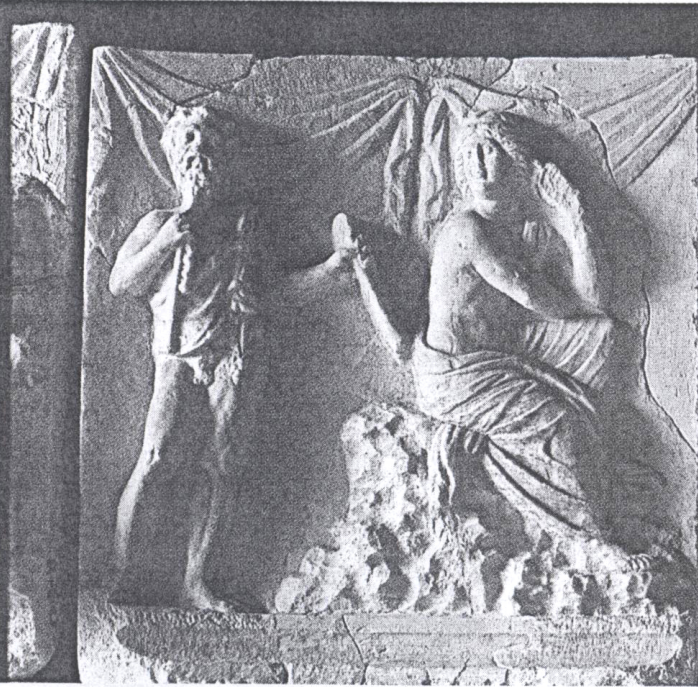
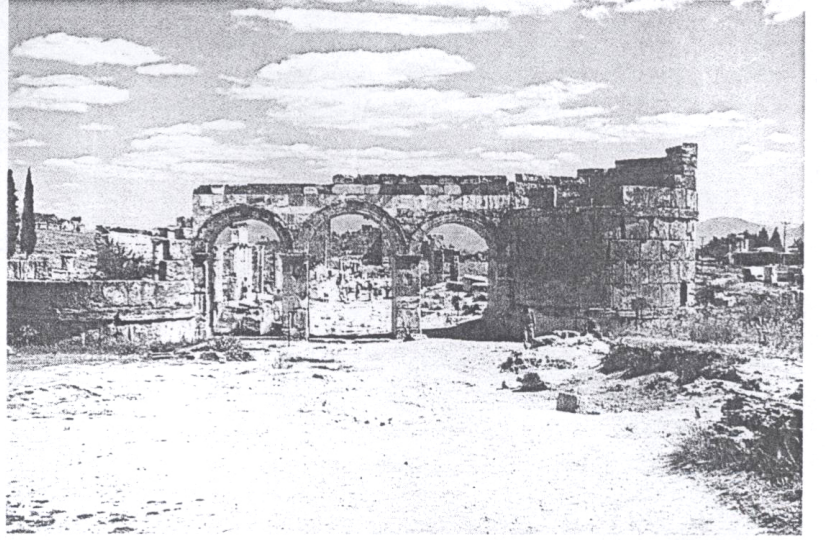
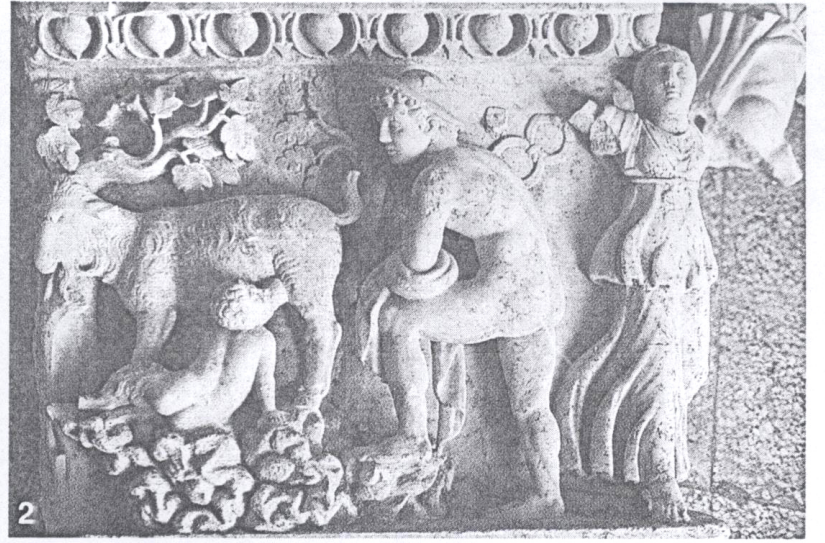
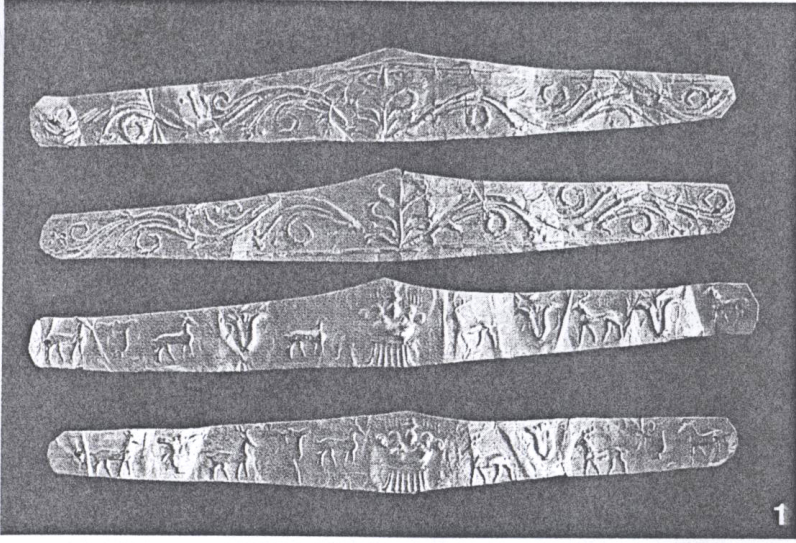
Bölgenin hayat standardını etkileyen diğer bir neden de vadide bol miktarda şifalı sıcak su kaynaklarının oluşudur. Bu nedenle bölgede Asklepios (Sağlık Tanrısı) ve karısı Hygeia (Sağlık Tanrıçası) yaygın bir tapım görmüştür. Günümüzde olduğu gibi antik dönemde de Tripolis (Yenice-

kent), Karura (Sarayköy-Tekkeköy) ve Hierapolis (Pamukkale) kaplıcalarına ilgi büyüktür. Hierapolis (Pamukkale) mezar yazıtlarından öğrendiğimize göre, buraya Lagina (Yatağan-Turgut)'dan, Efes (Selçuk)den, Aphrodisias (Geyre)dan, Smyrna (İzmir) dan insanlar gelerek tedavi olmuşlar ve vasiyetleri üzerine Hierapolis (Pamukkale)'de gömülmüşlerdir. Günümüzde Hierapolis antik kenti ve Pamukkale travertenleri UNESCO'nun dünya kültür mirası listesine alınmış olup, burası dünyada eşi benzeri olmayan arkeolojik ve doğal güzelliğin kaynaşıp kucaklaştığı bir turizm beldesidir.

KAYNAKLAR

- Bean, G. E., *Karia*, İstanbul, 1987 (Çev. B. Akgüç).
- Calder, W.M. -G.E. Bean, *A Classical Map of Asia Minor* (Published by The British Institute Of Archeology at Ankara), London, 1958.
- Erhat, A., *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, 1978.
- Ferraro, D.B., *Hierapolis, AHİK (Aslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme)*, Marsilio, 1993, Sayfa. 105-187.
- Ferraro, D.B., F.D. Andria, T. Ritti, D. Ronchetta, *Hierapolis Di Frigia (1957-1987)*, Torino, 1987.
- Head, B., *Historia Numorum, A Manual Of Greek Numismatics*, London, 1911, 1977.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, İstanbul, 1973 (Çev. M. Ökten).
- Humann, C., C. Cichorius, W. Judeich, F. Winter, *Altertümer von Hierapolis*, Berlin, 1898.
- Lloyd, S., *Türkiye'nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, Ankara, 1998 (Çev. E. Varinlioğlu).
- Magie, D., *Roman Rule In Asia Minor*, Vol. I-II, New Jersey, 1950.
- Ramsay, W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul 1960 (Çev. M. Pektaş).
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası* (Kitap. XII, XIII, XIV), İstanbul 1987 (Çev. A. Pekman).
- Şimşek, C., *Hierapolis Güney Nekropolü*, Konya 1997 (Selçuk Üniversitesi, y0ayınlanmamış doktora tezi).
- Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, İstanbul 1990 (Çev. S. Güven).

ANTİK DÖNEMDE LYCOS (ÇÜRÜKSU) VADİSİ

1- Laodikeia'nın bir kasabası olan Gümüşler'den mezar buluntusu altın basıkı tekniği kabartmalı diademler (Geç Hellenistik Dönem).

2- Laodikeia Nekropolü'nden sütunlu lahid parçasının kısa yüzü. Dağda Pan'ı emziren keçi ve oğlunu izleyen Hermes. Sağda olası Nympe Penelope ? (M. S. 2. yy sonu).

3- Pamukkale (Hierapolis) travertenleri üzerinde yer alan ve M.S. 1. yy'a tarihlenen beşik çatılı anıt mezar.

4- Pamukkale (Hierapolis); M.S. 1. yy'a tarihlenen üç kemer gözlü Frontinus Kapısı ve ana cadde.

5- Pamukkale (Hierapolis) Tiyatrosu'nun sahne kısmı kabartmaları. Solda flütünü çalan Marsyas ve onu dinleyen tanrıça; sağda Marsyas'ın asılarak derisinin yüzülmesi (M.S. 2. yy).

6- Pamukkale (Hierapolis) Tiyatrosu. Tamamlanışı M.S. 206-208.